

'באחד בניסן ראש השנה למלכים' מחמת שניסן מורה על חירות עצומה, ואם יש על האדם עול מלך בשר ודם הוא בשיעבוד גדול. לכן מראה השי"ת שבמלכי ישראל עיקר החירות הוא להיות תחת המלך (מי השלוח ח"ב. וע"ע שם בלקוטי הש"ס לדף טז).
'ולרגלים' – ע' בספר אוהב ישראל (לפסח, עמ' רעד).

'באחד בשבט ראש השנה לאילן' – כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים: בחמשה עשר בו'. באור מחלוקתם על דרך הסוד – בספר אוהב ישראל לט"ו בשבט עמ' קז; שפתי צדיקים (דינאויץ) פרשת וילך; פרי צדיק ח"ב לט"ו בשבט ב.

'למלכים למאי הלכתא – אמר רב חסדא: לשטרות דתנן שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרין'. ראה פירוש ע"ד הרמז, בספר אוהב ישראל לרה"ק מאפטא – פרשת בא (ד"ה החדש הזה לכם. ובדומה הובא בשמו בספר שפתי צדיקים (דינאויץ) – בהר ד"ה עוד אמר).

*

'... ובריש ראש השנה ילפינן דלמלכים מונין מניסן ממלכות שלמה. וכן כל נצחונותיו במלחמותיו – בניסן, כמו שנאמר לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים ע"ש ברש"י שמצוי בשדה, והוא בחודש האביב. וכן יהיה לעתיד, משיח בן יוסף באדר ומשיח בן דוד בניסן (דבו עתידין ליגאל גאולה השלימה, ובאדר הוא מחיית עמלק הקודמת לשלימות השם והכסא המתגלה בגאולה השלימה שאינו נופל אלא ביד זרעא דיוסף שהוא הלהבה לשרוף את בית עשו, ומשיח בן יוסף הוא יהיה הנלחם עם עמלק, וזהו הזמן באדר, ואחר מחייתו יזכה לשם שלם שהוא דרגא דיהודה דנקרא כולו על שמו של הקב"ה, משא"כ ביוסף רק שלש אותיות...'.
(מתוך קונטרס 'דברי חלומות' לר"צ הכהן, טו)

דף ג

'תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען; סיחון שדומה לסייח במדבר, כנען על שם מלכותו ומה שמו – ערד שמו'. הוציאו את הכתוב ממשמעותו הפשוטה מפני שמלך ערד ממש לא נכבש עד למלחמות יהושע [ונמנה בשלשים ואחד מלכים שכבשם יהושע], ואילו מהכתוב כאן משמע שכבר בימי משה כבשוהו ונעשתה חרמה בעריו – זהו שהכריחם לומר שמלך ערד האמור כאן היינו סיחון. ולפי שסיחון לא היה מבני כנען (כמו שאמרו בפרק 'האשה'), לכך מפרש שלא קראו הכתוב כנעני אלא על שם מלכותו, שמלך בארץ שיושביה מבני כנען [וזה הסיבה שנקרא בכל המקרא 'מלך האמורי' שהאמורי היה מכנען] (עפ"י מהרש"א. וע"ע שפת אמת).

'כי משמש בד' לשונות, אי דילמא אלא דהא'. ע' לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' קיז – ארבע הלשונות ע"ד הסוד.

'חדא, דלא אשכחן שני בשבת דכתיב'. התוס' מפרשים (וכן מבואר מהירושמי שהביאו. וכן מפורש בשו"ת הריב"ש קיז) שלא מצינו במקרא ציון ימי השבוע [מלבד בששת ימי בראשית – שמונה הכתוב לברייתו של עולם].

והעיר השפת-אמת מהכתוב בפרשת המן ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה. ואמנם היה אפשר לפרש שישי לירידת המן אך בהמשך נאמר ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים... והיינו שישי בשבוע – ואפשר שלא אמרו כאן אלא שלא מצינו שני בשבת. [נראה לפרש שציון ימי השבוע בעלמא אין בהם שום נפקותא ומשמעות, לא כן בפרשת המן שבא הכתוב ללמדנו שבשישי ירד כפול ובשבת פסק מלירד].

אפשר שמפני קושיא זו דקדק רש"י לפרש שלא מצינו שחזר הכתוב ואמר בשני, כלומר כשמציין תאריך אחר אינו חוזר ומציין לימי השבוע – אבל כשאנו מציין תאריך אחר, מצינו שציון הכתוב לימי השבוע, כבבריית העולם ובמין.

'אמר רב חסדא: לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן...' כדי לחלוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. ומלכות ישראל יש לתלותה ביציאת מצרים שיצאנו מעבדות לחירות ומלכות [והרי יציאת מצרים היא תחילת מלכותם של ישראל, שלולא שיצאנו משועבדים היינו – על כן בדין הוא שכל מלך ישראל יעשה במלכותו זכר ליציאת מצרים]. אבל מלכי אומות העולם אין למנות בהם אלא מתשרי שבו נברא העולם לרבי אליעזר (י:). אי נמי שבו העולם נידון ובו עתידים לקבל את הדין (עריטב"א ור"ן על הרי"ף ובחודשיו כאן ולעיל ב. ד"ה למלכים).

ובאר הר"ן לפי זה שלכך הביאו בבבלייתא המקראות דלעיל אף על פי שלמסקנא אין הוכחה מאותם מקראות שניסן ראש השנה למלכים – כדי ליתן טעם לדבר, למנות למלכי ישראל מיציאת מצרים.

וע"ע בשו"ת ארץ צבי (ח"א יב) בבאור דברי הר"ן, עפ"י מה שכתב בספר הקנה שבכל דרשות שהתורה נדרשת יש התפשטות הארה מן המלמד אל הלמד. וכן כאן; יציאת מצרים ומלכות שלמה הריהו כסיבה ומסובב. וע"ע שפת אמת פרשת החדש.

(ע"ב) 'פז'ר קש"ב'. ע"ע במובא ביומא ג.

*

ועמלק שהוא שורש הנעלם דרע, כל ישעו להתגבר על שורש דטוב ומכחיש זה שאין מציאות שורש טוב ח"ו. וכל זמן שלא נמחה לגמרי מן העולם ויש מציאות התגלות שורש רע יש מציאות זה מצד הנגלה בעולם הזה לחשוב שאפשר לינתק מן היהדות לגמרי כענין המומרים הגמורים להכעיס שחושבים כאילו נחלף ונעשה עכו"ם...

וכשראה מפלתו תחילה התחכם אחר כך לשנות כסות ולשון (כמו שכתבו תוס' ר"ה מפייט, וכן הוא בילקוט שמעוני חקת) ולהתדמות לכנעני, והיה כששמע מיתת אהרן עמוד העבודה שהוא שורש הטוב בפעל ממש בעבודה ממשית להשי"ת ונסתלקו ענני כבוד כידוע דבכל מקום בכתוב התגלות עמוד ענן הוא התגלות שכינה וכבוד ה', ובזכות אהרן שהוא עבודת הקרבנות היו ענני כבוד שהוא התגלות שכינה בישראל וכשמת נסתלקו, וחשב דהיינו הסתלקות גילוי שכינה לגמרי עד שאפשר לישראל להיות עבדים לעבדים, אבל ידע מאז שבא ברפידים דהיה קודם מתן תורה וגם כן היו ברפיון מדברי תורה ועם כל זאת ראה שלא יכול להם, ידע דאי אפשר לו מצד עצמו לשלול עליהם דהיינו שיתפשט שורש הרע ח"ו גם בישראל עד שיהיה הוא הראשית

גם לישראל, על כן התחכם לשנות עצמו, ושינוי זה שנכתב בתורה ודאי לא היה מצד הלבוש הגופני בלבד רק גם מצד לבושי הנפש, והיינו דכל נפש יש לה שורש שהיא תקועה בו שזה אי אפשר לשנותו כלל ויש לה לבושים שזה אפשר לשנות ויש לבוש עצמי שבו הוא ניכר ומ"מ אפשר לשנות ולהליבש לבוש אחר, ומצד לבושי הנפש דהיינו מה שהוא ניכר לאחרים שהאחרים אין מכירים שורש הנעלם רק הנגלה, שינה עצמו לאומה אחרת.

ובראש השנה ג' א' אמרו דהוא סיחון וכאן נשתנה שמו לערוד שהוא חמור הבר, וגם סיחון שדומה לסייח הוא חמור, והפלוגתא שם איזה עיקר שמו, היינו עיקרו של סיחון מה הוא, דכל השמות שבתורה מורות על עצם כחם, שהיה כח חמור כי כנען הוא שורש העבדות שיש בעולם... ועל כן נקרא בזה 'הכנעני' על שם מלכותו, שרצה ששורש העבדות שבעולם ימשל ח"ו בישראל להיות עבדים לעבדים גמור. ועבד נמשל לחמור... וסיחון היה חמור הבר – שאינו מקבל מרות, ורצה ללחום בישראל. ולחד מאן-דאמר ערוד שמו דהיינו עיקרו חמור הבר רק שבמלחמה שלו כיון שלא נצח כלום, וכשנראה לפני אדם שהם ישראל הקרוים אדם, מיד נכבש לפנייהם על כן נקרא 'סיחון' שדומה לסייח שבמדבר, ואמרו 'שבמדבר' אף דסייח אינו חמור מדברי – מכל מקום הרי ברח למדבר ורצה למרוד באדוניו, אבל מיד שבא ללחם עמהם נכבש. ורק בעמלק שנדמה לו וישב ממנו שבי – היה כערוד שהוא חמור הבר שאינו נכנע גם בבוא אדונו. ולמאן דאמר סיחון שמו היינו עיקרו באמת אין בו כח המרידה באדון לגמרי כחמור הבר כלל, רק כאשר עמלק לבש לבושו, דעמלק מצד שהוא ראשית גוים, בכחו ללבוש לבוש של כל אומה שכולם אחוים בו, ומצד שרשו האחוה בעמלק כאשר נכלל במקורו הרע אז נדמה כחמור הבר. וחשב דבהיות אחר שחטאו יש מציאות לשעבוד מלכיות כאשר יתדמה לאומה אחרת יוכל להשתעבד בהם, והבין דשעבוד זה הוא עבדות גמור, וחשב כאשר יתלבש בלבוש אחר וישתעבד בהם ממילא יהיו כעבדים גמורים להיות תחת כח שלו... (מתוך רסיסי לילה עמ' 121-122).

וע"ע ישראל קדושים עמ' 14).

עוד על הקשר בין מות אהרן לבוא עמלק – ע' בשם משמואל, צו תרע"ג חקת תרע"ג.

דף ד

האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא – הרי זה צדיק גמור. 'צדיק' נקרא ולא 'חסיד', כי אמנם אמרו (בפסחים ג עמוד) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, מאידך אמרו (בגדרים סב. והוא מספרי עקב ס"פ מה) 'למוד מאהבה... עשה דברים לשם פעלם...'. [ובספרי שם מחשב גם כן שלא ילמד בשביל הארכת ימים לעולם הבא] (עפ"י מדרש שמואל אבות א).

א. כענין הזה כתב הגר"ח מבאגדד (בן איש חיל' קונטרס שני אליהו), לענין המקיים עונג שבת לשם מצוה וגם לשם תענוג עצמו וכיו"ב, שאמנם נחשבת זו למצוה מן המובחר אך מובחר יותר כשכל כוונתו היא רק למצוה.

ב. יש גורסים 'הרי זה צדיק גמור' אבל אין זה צדיק גמור. ע' תוס' רבנו פרץ פסחים ח. (ותורא"ש כאן).

וכן מובא בשם החפץ-חיים (עה"ת, ב'מעשי למלך' צו) ששאלו תלמידו על מאמר זה, וענה לו כי יכול להיות שבשגגת המדפיס נדפסו מלים אלו, ובברייתא היה כתוב בראשי תבות 'צ"ג' והיינו 'צדקה גמורה' והמדפיס טעה והדפיס 'צדיק גמור'.

ג. בספר דברי סופרים (לר"צ הכהן, ד) כתב על דברי ה'מדרש-שמואל' הללו: כל זה כשכוונתו לעצמו, שיהא בן עולם הבא, כי אין הפרש בין כוונה לקבלת פרס בעולם הזה או פרס לעולם הבא, אבל מה שהוא עיקר עולם-הבא, שנהנים מזיו השכינה – זה

א. ישנה דעה (להלן י) ששלשים יום בשנה חשובים כשנה. ולפיה יתכן ורק אם עמד המלך עד שלא נכנס אדר, מונים לו שנה בניסן, לא כשעמד באדר (עפ"י פני יהושע, חכמת מנחם). ויש אומרים שבעניינינו הכל מודים שיום אחד חשוב שנה (ריטב"א; חדושים ובאורים. וע"ע שפת אמת).
ב. מלך שעמד באמצע השנה ונסתלק באותה שנה – משמע בירושלמי (המובא בתוס' הרא"ש) שאין מונים לו לאחר שנסתלק (ע' חדושים ובאורים).

דפים ב – ג

ב. מתי ראש השנה למלכי ישראל וראש השנה למלכי אומות העולם? מה המקורות לתאריכים אלו?

מלכי ישראל מונים להם מאחד בניסן, ולמדו זאת מכך שהקיש הכתוב מלכות שלמה ליציאת מצרים – ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל... – מה יציאת מצרים מניסן אף מלכות שלמה מניסן. [ויציאת מצרים גופה למדו מכך שציינו הכתובים חדש אב וחדש שבט שלאחריו בשנה אחת. וכן בחדשים ניסן אייר וסיון]. וכן דרשו מהכתוב בשלמה בדברי הימים ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו – בשני לירח שמונים בו למלכותו.

משמע מרש"י (בפירושו כאן ובבראשית רבה ג, ט) שעיקר הדבר שאחד בניסן ראש השנה למלכים – תקנת סופרים היא משום שטרות.

ולמלכי אומות העולם, אמר רב חסדא: מונים מתשרי, שכן הכתוב בנחמיה מנה שנה אחת לארתחשסתא את כסלו ואת ניסן שלאחריו (והואיל והוצאתו מניסן העמידו על תשרי, שמצינו שהוא ראש השנה לכמה דברים. תוס'). רב יוסף הקשה על דבריו ממקראות שבהגגי המראים שלא מנו לדריוש המלך מתשרי. ותירץ רבי אבהו שהיה מלך כשר, לפיכך מנו לו כמלכי ישראל, מניסן. והוכיחו שלבסוף החמיץ וחזרו למנותו מתשרי.

דף ג

ג. א. וישמע הכנעני מלך ערד – מי הוא ומה שמע?

ב. כי משמש בארבע לשונות – כיצד?

ג. האם ציון ימי השבוע מופיעים במקרא?

ד. מי היה כורש, דריוש וארתחשסתא?

א. וישמע הכנעני מלך ערד – תנא, הוא סיוון הוא ערד הוא כנען [סיוון] שדומה לסייח במדבר. 'כנען' על שם מלכותו, ומה שמו – 'ערד' שמו. ויש אומרים: 'סיוון' שמו, ו'ערד' על שם שדומה לערוד במדבר].

פשוטו של מקרא 'ערד' על שם המדינה או שם עירו.

במדרש יש שהיה זה עמלק והתחזה כמלך ערד (תוס').

ובא כאשר שמע שבא ישראל דרך האתרים (פרשת חקת. ועמהרש"א), וגם שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל (ויראו כל העדה כי גוע אהרן – וייראו' כלומר נתגלו).

ב. אמר ריש לקיש: כי משמש בארבע לשונות;

אי (=) אם. כגון כי יהיה להם דבר...; כי תפגע. וכן במובן של 'כאשר' או 'אשר' – כי תלכו...; כי תכלה... רש"י.

דילמא (= שמא. כמו כי תאמר בלבבך רבים הגוים... לא תירא מהם; וכי תאמרו מה נאכל...; כי תראה חמור שנאך...).

אלא – ויאמר לא כי צחקת (וכן בתלמוד הרבה 'לא כי...!'. ריטב"א).

דהא (= בגלל, לפי. כמו: לא צחקתי – כי יראה).

ג. מלבד בששת ימי בראשית, שמנה הכתוב 'שני' 'שלישי' וכו' לברייתו של עולם, לא מצינו בכל המקרא שיאמר 'יום ראשון' 'שני' כו' (מלבד בירידת המן מצינו ביום הששי לחם יומים). ומה שנאמר בדברי הימים ויחל לבנות בחדש השני בשני היינו שני לירה שמונים בו למלכותו.

א. כן עולה מסוגיתנו ומהירושלמי המובא בתוס'. ואולם בפירוש המיוחס לרש"י על דברי-הימים מביא מהירושלמי לפרש הכתוב הנ"ל על יום שני בשבוע (ע' מהר"ץ חיות).

ב. כתב הריב"ש בתשובה (ק"ז) שכתובת יום השבוע בגט אינו מעלה ולא מוריד, שעיקר הזמן שתקנו חכמים הוא רק לימי החדש והשנה, וכשם שבתורה אין מופיע ציון זמן לימי השבוע.

ד. דריוש (השני) מלך פרס לאחר אחשורוש (והיה בן אסתר. מדרש, מובא בראשונים). ונקרא גם 'כורש' [על שם שכשר היה עד שלא החמיץ] וגם 'ארתחשסתא' [על שם מלכותו – שם המדינה (מהרש"א)].

א. גם כורש הראשון שמלך קודם אחשורוש, נקרא 'ארתחשסתא' ע"ש מלכותו (עפ"י תוס').

ב. על פי פשטי המקראות הרי אלו שלשה מלכים ולא אחד: כורש – הוא המלך הראשון ממלכי פרס שמלך בבבל, והוא הרשה לבנות הבית. דריוש (השני), מלבד דריוש המדי שהיה קודם כורש). וארתחשסתא – המלך האחרון, בנה את חומות ירושלים (ואין זה ארתחשסתא הראשון שצוה לבטל מלאכת בית המקדש). בעל המאור. ע"ע באריכות בחדושי ובאורי הגר"א.

דפים ג – ד

ד. מנין שדריוש (השני) כשר היה והחמיץ בסופו?

הוכיחו בגמרא שמנו לדריוש מניסן כמלכי ישראל מפני שמלך כשר היה, ועל שם כשרותו נקרא 'כורש'. והוכיחו שלבסוף חזרו ומנו לו מתשרי כמלכי אומות העולם – מפני שהחמיץ. ואף על פי שנדב ותרם הרבה לצורך המקדש, ככל אשר יחפצו הכהנים – פירש רבי יצחק שלא עשה כן לשם שמים אלא להנאתו, ככתוב ומה חשחן ובני תורין ודכרין... די להון מהקרבין ניוחחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובגוהי. [ואעפ"י שבישראל העושה כן צדיק גמור הוא, בנכרי אינו כן, שאם אין מטיבים לו כגמולו קורא תגר כלפי מעלה].

והביאו כתוב אחר המראה על החמצתו, מכך שהכניס בבנין עצים, והתקינם חשופים מלמטה (קבלה היתה בידם. תוס') כדי שאם ימרדו בו היהודים – ישרפנו באש.

ורב יוסף ואיתימא רבי יצחק הביא מהכתוב והשגל יושבת אצלו ואמרו בשם רב דהיינו כלבה שהיתה לו למשכב. [וחביבה עליו כשגל. אי נמי הושיבה במקום שגל].

דף ד

ה. א. אלו דברים עוברים עליהם ב'בל תאחר'?

ב. מתי עוברים ב'בל תאחר'?